

Research
Article

Design of a Social Reintegration Model for Male Drug Offenders in Kerman Prison

Hossein Sedaghat¹, Abolghasem Heydarabadi², Ali Asghar Abbasi Esfjir³

Received: 2024/02/20

Accepted: 2024/12/02

Abstract

Objective: The objective of this study was to design a model for the social reintegration of males with drug-related offenses in Kerman Prison. **Method:** This study was qualitative based on a grounded theory approach. The study population consisted of all university professors, judges, judicial experts, police, prison administrators, and Addiction treatment centers affiliated with medical sciences and the welfare organization of Kerman city. Twenty-one participants were selected through purposeful sampling and data saturation technique. Data were collected through semi-structured in-depth interviews, and analysis was conducted using thematic analysis. **Results:** The results revealed 77 initial codes categorized into 11 main categories: building public trust, economic support, creating protective shields, creating sustainable employment, social and psychological support, creating motivation, improving social relationships, environmental improvement, monitoring and follow-up of inmates, achieving relative independence, and creating a sense of life satisfaction. **Conclusion:** Successful social reintegration can be considered a significant economic, social, and cultural issue to deter young people from substance use and reduce criminal motivations in society.

Keywords: Successful social reintegration, Male offenders, Substances, Kerman prison

1. Ph.D. Student, Department of Cultural Sociology, Islamic Azad University, Babol Branch, Babol, Iran.

2. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Sociology, Islamic Azad University, Babol Branch, Babol, Iran. Email: Heydarabadi@baboliau.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Sociology, Islamic Azad University, Babol Branch, Babol, Iran.

طراحی مدل بازپذیری اجتماعی مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان

حسین صداقت^۱، ابوالقاسم حیدرآبادی^۲، علی اصغر عباسی اسفنجیر^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۲

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، طراحی بازپذیری اجتماعی مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان بود. **روش:** روش پژوهش حاضر کیفی مبتنی بر روش نظریه زمینه‌ای بود. جامعه پژوهش شامل همه اساتید دانشگاهی، قضات و کارشناسان دادگستری، پلیس، مدیران اداره زندان‌ها، مراکز ترک اعتیاد وابسته به علوم پزشکی و سازمان بهزیستی شهر کرمان بودند. براساس نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک اشباع داده‌ها، ۲۱ نفر انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها با روش مصاحبه عمیق نیمه-ساختاریافته و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام گرفت. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد ۷۷ کد اولیه در قالب ۱۱ مقوله شامل اعتمادسازی عمومی، حمایت اقتصادی، ایجاد سپرهای محافظتی، ایجاد اشتغال پایدار، حمایت اجتماعی و روانی، ایجاد انگیزه، بهبود روابط اجتماعی، سالم‌سازی محیطی، نظارت و پیگیری زندانی، دستیابی به استقلال نسبی و ایجاد حس رضایت از زندگی به دست آمد. **نتیجه‌گیری:** بازپذیری اجتماعی موفق می‌تواند به عنوان یک مسئله مهم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جهت عدم گرایش جوانان به مواد مخدر و انگیزه‌های جرم‌زای جامعه مورد توجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: بازپذیری اجتماعی موفق، مردان مجرم، مواد مخدر، زندان کرمان

۱. دانشجوی دکتری، گروه جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران.

۲. نویسنده مسئول: استادیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران. پست الکترونیک:

Heidarabadi@baboliau.ac.ir

۳. دانشیار، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران.

مقدمه

جرم به عنوان مسئله‌ای مهم اقتدار حکومت‌های مدرن امروزی را به چالش کشیده و تضعیف کرده است. اکنون در عصری هستیم که جوامع با چالش‌ها و بحران‌های اجتماعی و سیاسی، گسترش جرم و انواع کجروی‌های اجتماعی مواجه شده‌اند. بنابراین، در این بستر بحران‌زا و جرم‌زا، اتخاذ سیاست‌های مناسب و مدیریت پیشگیرانه بیش از پیش ضرورت یافته است (بل کاپ^۱، ۲۰۲۰). تا چند دهه اخیر، برای کنترل و پیشگیری از تکرار جرم، از روش‌های تقنینی و تنبیهی استفاده می‌شد (زارع شاه آبادی و فیروزی، ۱۴۰۱)؛ اما با پیچیده‌تر شدن جوامع، ماهیت و اشکال جرائم پیچیده‌تر و بسیار متنوع و به شدت بین‌المللی شده‌اند؛ برای نمونه، می‌توان به جرائم ترانزیت و قاچاق مواد مخدر به عنوان بارزترین مورد اشاره کرد (احدی و همکاران، ۱۴۰۱). تا چند دهه اخیر، در بین ابزارهای حکومت، ابزارهای کنترلی و اجبار بسیار قوی‌تر بودند؛ اما با وجود فرجه بودن آنها، نه تنها جرائم کاهش نیافته‌اند، بلکه بسیار گسترش یافته‌اند. از این رو، یکی از مهم‌ترین مسائل در نزد حکومت‌ها، نخبگان حکومتی و نیز پژوهشگران معاصر این بوده است که چرا با وجود مدرن شدن حکومت‌ها، گسترش روش‌های کنترلی و تنبیهی و گسترش بوروکراسی، این پدیده کاهش نیافته است و در مقابل بسیار بیشتر از گذشته گسترش یافته است. از این رو، حکومت‌ها و پژوهشگران به این گرایش پیدا کرده‌اند که روش‌های جدیدی را جایگزین کنند یا دست کم آنها را مکمل روش‌های کنترلی و تنبیهی پیشین کنند که یکی از این روش‌های پیشگیرانه و کنترلی، بازپذیری اجتماعی موفق می‌باشد (سیف‌الدین و همکاران، ۲۰۲۳).

اصلاح و بازپروری مستلزم لحاظ شخصیت بزهکار در مراحل مختلف عدالت کیفری با هدف متناسب کردن پاسخ‌های آن با خصوصیات عینی و شخصی وی است (میرزائی مقدم و همکاران، ۱۴۰۲). اصلاح و بازپذیری اجتماعی بزهکاران به عنوان یک تدبیر انسانی در سیاست جنایی سازمان ملل از موقعیت ممتازی برخوردار است. در واقع، سازمان ملل از یک سو، از سال ۱۹۵۵، «اصلاح بزهکاران» را در عنوان کنگره‌های پنج سالانه خود، یعنی

کنگره‌های پیشگیری از جرم و اصلاح بزهکاران وارد نمود و از سوی دیگر، در اسناد الزام آور و نیز ارشادی-توصیه‌ای، ضمن تکلیف دولت‌ها به مجازات مجرمین، بازپروری آنان را مورد تأکید قرار داد (بختیاری شهری و همکاران، ۱۴۰۱). بازگشت مجدد محکومان به زندان، به دنبال ارتکاب جرم جدید و در نتیجه افزایش جمعیت کیفری خود دلیل ناکارآمدی بازپروری تلقی می‌شد (داودی و رفیعی کیا، ۱۴۰۰). برای رفع این انتقاد، سیاست متنوع‌سازی ضمانت اجراهای کیفری و تجدیدنظر در نظام اجرای کیفرها و برنامه‌های بازپروری و نیز تقویت امکانات مادی و انسانی عدالت کیفری، به ویژه تنوع‌بخشی جایگزین‌های حبس مانند نظام نیمه آزادی، حبس خانگی و... در اولویت قانون‌گذار قرار گرفت؛ به طوری که کارکرد بازپروری عدالت کیفری با نوسازی مفاهیم بنیادی و شیوه‌های جدید بازپروری همچنان در کشورهای مختلف به حیات خود ادامه داد و اصول راهبردی آن در مواردی جنبه تقنینی نیز به خود گرفت (دانش ناری، ۱۴۰۱). خروج از زندان و مواجهه با دنیای اجتماعی پس از دوران حبس در زندگی فرد مجرم بسیار حائز اهمیت است و نقش اساسی در فرایند بازپذیری اجتماعی وی ایفا می‌کند. در این مرحله است که زمینه‌های ورود مجدد فرد به اجتماع فراهم می‌شود و از او انتظار می‌رود با خانواده و جامعه تعامل داشته باشد، کار و شغل مناسب پیدا کند و بتواند معاش خود را از راه‌های متعارف تأمین کند (محمدی صادق و علم‌زاده، ۱۴۰۰). در حقیقت فردی که زمانی مرتکب جرم شده و جامعه برای مجازات او را از خود دور نگه داشته، با پایان حبس و خروج از زندان فرصت هم‌نوایی مجدد و بازگشت به جامعه را پیدا می‌کند (مومنی و احمدی موسوی، ۱۴۰۱).

با این حال، گذر از این مرحله برای همه این افراد یکسان نیست و اغلب با مسائل و مشکلات زیادی مواجه می‌شوند که با ناکامی در آن و شکست مرحله بازپذیری اجتماعی، ممکن است دوباره مرتکب جرم شوند؛ از این‌رو مرحله پس از خروج زندان می‌تواند دوران «بازگشت به جامعه» و یا «بازگشت به جرم» برای آنان باشد که در این میان محکومیت مردان به دلیل نقش و جایگاه حساس آنها به عنوان سرپرستان خانواده می‌تواند مشکلات و چالش‌های زیادی را برای خانواده‌ها و نیز جامعه به وجود آورد (امتحانی، ۱۴۰۰). از جمله

مشکلات مهمی که در عصر حاضر دامن گیر اکثر کشورهای جهان اعم از توسعه یافته و توسعه نیافته شده است، افزایش روز افزون مواد مخدر می باشد که به صورت پدیده‌ای اجتماعی معضل آفرین و آسیب‌زا جلوه گر شده است (سیفی قره‌یتاق و همکاران، ۱۴۰۰). قاچاق و مصرف مواد مخدر که با تنوعی گسترده بیش و کم در اکثر نقاط دنیا رواج پیدا کرده است، متناسب با قوانین و هنجارهای اجتماعی هر کشور، رفتاری بیمارگونه یا اجتماعی تلقی می‌گردد که نگهداری، خرید و فروش، حمل، استعمال و تبلیغ آن ممنوع و در برخی موارد متضمن تحمل مجازات است (وانگینکن و پالمن^۱، ۲۰۲۳). صرف نظر از ماهیت مجرمانه‌ای که در برخی از کشورها از قاچاق و مصرف مواد مخدر برداشت می‌شود، گرایش به سوی آن به طور بالقوه زمینه‌ها و شرایطی را برای ارتکاب به جرائم فراهم می‌سازد که این امر نیز به نوبه خود مشکلات و چالش‌های زیادی را برای جامعه و نیز خانواده‌ها به وجود می‌آورد؛ از این رو بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم به مواد مخدر از جمله مسائلی است که می‌توان به کمک آن تا حدی از این چالش و مشکل جلوگیری کرد (هی و ژانگ^۲، ۲۰۲۱). در حال حاضر سن مصرف کنندگان روزبه‌روز پایین‌تر آمده و طبق آمار منتشر شده، میانگین سن اعتیاد در ایران، ۲۴ سال و نرخ شیوع اعتیاد در جمعیت فعال کشور پنج درصد است که این امر نشان دهنده فراگیری اعتیاد در میان نوجوانان است و خطر بزرگی برای جامعه محسوب می‌شود (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰).

امروزه پیشگیری از جرم و بازپذیری اجتماعی موفق، اهمیت بسزایی نسبت به گذشته پیدا کرده است، زیرا عوامل و انگیزه‌های مرتکب جرائم بسیار گسترده‌اند و پلیس نمی‌تواند درک محدودی از منشأ و روش‌های پیشگیری از جرم داشته باشد؛ به همین دلیل بازپذیری اجتماعی موفق از جمله عواملی است که نقش محوری و اساسی در پیشگیری از وقوع جرم دارد و توجه به آن از جمله ضروریاتی است که باید از سوی مسئولین مورد توجه ویژه قرار گیرد (میرزاییگی و همکاران، ۱۴۰۲). تکرار جرم به عنوان معیار منحصر به فرد ارزیابی موفقیت یا عدم موفقیت نظام کیفری مورد توجه است؛ به گونه‌ای که هرچه تکرار جرم در جامعه کمتر باشد نظام کیفری حاکم بر آن جامعه و به تبع آن سیاست جنایی اتخاذ شده در

اصلاح مجرم و بازپروری و یا بازپذیری اجتماعی موفق تر بوده است (شیرزاد و نجفی امامی، ۱۳۹۳). هرچه تعداد جرم در جامعه‌ای بیشتر باشد، ناکارآمدی آن جامعه در اصلاح و بازپروری و یا بازپذیری اجتماعی نمودن مجرم آشکارتر می‌شود، چراکه اعمال مجازات‌هایی که حبس را شامل می‌شود یا نتوانسته اثر کافی خود را به مجرم بگذارد و یا اینکه فاقد قوه اثرگذاری بر جرم بوده و بدتر از همه اینکه خود مجازات، علت تکرار جرم از سوی مرتکب جرم اولیه است (خودسیانی و همکاران، ۱۴۰۱). تحقیقات متعددی با توجه به ابعاد چندگانه و پیچیده فرایند بازپذیری اجتماعی مردان مجرم انجام شده و نشان می‌دهند لزوم بررسی و مطالعه زندگی محکومان و توجه به فرایند بازگشت آنها به جامعه، شناسایی نیازها و ارائه خدمات به آنها می‌تواند در فرایند بازپذیری اجتماعی موفق و پیشگیری از تکرار جرم و بازگشت آنها به زندان مؤثر باشد. بيو و موراش^۱ (۲۰۱۰) به این نتیجه رسیدند برنامه‌های آزادی مشروط و درون زندان می‌تواند به طور سیستماتیک در شناسایی و شکل‌دهی شبکه‌های جدیدی که توانایی برطرف کردن نیازهای مجرم در دوران پس از زندان را دارد مؤثر باشد و شانس موفقیت آنها را در بازگشت به جامعه افزایش دهد. ویشر^۲ (۲۰۱۱) در پژوهش خود نشان داد که حمایت‌ها و ارتباطات خانوادگی قوی نقش مهمی در مرحله گذار از زندان به خانه برای مردان آزادشده ایفا می‌کند. این محقق بیان می‌کند که احتمالاً بین داشتن فرزند، پدر یا مادر شدن و پیوندهای خانوادگی گسترده و بی‌وقفه با بازپذیری موفق و کاهش تکرار جرم رابطه وجود دارد. چیکاتزی^۳ (۲۰۱۷) چالش‌های مجرم آزادشده در فرایند بازپذیری در افریقای جنوبی را مطالعه کرده است و نشان می‌دهد مبارزه مجرم آزادشده برای بازپذیری به علت روابط اجتماعی و خانوادگی فروپاشیده، بیکاری و فقدان خدمات پس از خروج با چالش‌های بسیاری مواجه است که بازپذیری را برای آنها دشوار می‌کند. آدامز^۴ و همکاران (۲۰۱۷) در ارتباط با تأثیر محیط بر فرایند بازگشت به جامعه نیز نشان می‌دهند مردان زندانی برای درمان نیازمند محیط و

فضایی امن‌اند تا در آن به رشد و تعالی دست یابند. از این رو، محیط سالم و امن می‌تواند نتایج مثبتی را در زمینه اعتلای آنها و بازگشت به جامعه به دنبال داشته باشد.

امروزه مصرف و قاچاق مواد مخدر به عنوان معضلی جدی کلیه جوامع را تهدید و آثار نامطلوب و ویرانگر آن بر روی جسم و روح انسان، موجبات افزایش ناامنی خانوادگی و اجتماعی شده است؛ به همین دلیل بازپذیری اجتماعی موفق هم می‌تواند به عنوان مانعی جدی در راه قاچاق و یا مصرف مواد مخدر باشد و هم از تکرار جرم بکاهد و جامعه را از شدت مصرف مواد تا حدی پاک کند (احدی و همکاران، ۱۴۰۱). قاچاق و مصرف مواد مخدر سالانه هزینه‌های بسیار سنگینی را بر پیکره جامعه وارد می‌کند و نتایج ویران‌کننده آن بر خانواده‌ها و افراد غیرقابل جبران خواهد بود، که با نگاهی دقیق و کارشناسی‌تر به مسئله بازپذیری اجتماعی موفق می‌توان با این مشکل مبارزه کرد (هندیانی، ۱۴۰۰).

ضرورت انجام این پژوهش به این دلیل است، که شهر کرمان از این بلای خانمان سوز و جرائم مربوط به آن مصون نیست و طبق آمار موجود، بیش از ۵۰ درصد زندانیان شهر کرمان را معتادان، به ویژه نسل جوان تشکیل می‌دهند که یا در ارتباط با جرائم مواد مخدر و یا به دلیل ارتکاب به جرائمی که ناشی از مواد مخدر بوده در زندان به سر می‌برند؛ از این رو در این تحقیق محقق به دنبال این سوال است که چه شرایط و زمینه‌هایی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر در شهر کرمان را فراهم می‌سازد؟

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

روش پژوهش حاضر کیفی از نوع نظریه داده بنیاد بود. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه اساتید دانشگاهی، قضات و کارشناسان دادگستری، پلیس، مدیران اداره زندان‌ها، کارشناسان مراکز ترک اعتیاد وابسته به علوم پزشکی و بهزیستی شهر کرمان بودند که براساس نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک اشباع داده‌ها، ۲۱ نفر انتخاب شدند. روش جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته بود و تا رسیدن به غنای لازم و اشباع اطلاعاتی ادامه یافت. پس از انجام ۲۱ مصاحبه اطلاعات جدیدی حاصل نشد و تکرار داده‌های قبلی بودند. جمع‌آوری داده‌ها با روش مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته انجام گرفت.

ملاک انتخاب خبرگان و متخصصان حوزه بازپذیری اجتماعی موفق مردان تجربه کاری با حوزه فعالیتی بازپذیری اجتماعی موفق مردان با جرائم مواد مخدر، تسلط نظری، تجربه عملی، تمایل و توانایی مشارکت در پژوهش و دارای تحصیلات مرتبط با موضوع این پژوهش بود. جهت رعایت اصول اخلاقی، ضمن اخذ رضایت شفاهی از افراد جهت شرکت در مطالعه، به مشارکت کنندگان اطمینان داده شد که شرکت در مطالعه و ضبط مصاحبه‌ها به صورت اختیاری است. همچنین، اطلاعات آنها به صورت محرمانه نزد پژوهشگر باقی خواهد ماند و افراد در هر مرحله از پژوهش حق کناره‌گیری از مطالعه را خواهند داشت. در نهایت، داده‌های گردآوری شده در فرایند مصاحبه‌ها بر اساس الگوی استراوس و کوربین^۱ (۱۹۹۸) و سه روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شد؛ بدین صورت که ابتدا عبارات حاصل از مصاحبه‌ها باهم ترکیب شدند و پیاده‌سازی داده‌ها صورت گرفت. در مرحله کدگذاری باز داده‌ها، به هر عبارت یک کد اختصاص داده شد، مفاهیم انتزاع گردید و برای هر کد یک مفهوم از درون عبارت استخراج گردید. پس از حاصل شدن مفهوم اولیه و بازبینی مجدد عبارات و مفاهیم، به صورت رفت و برگشتی، کدها مرتب و سازماندهی گردید. پس از آن در مرحله کدگذاری محوری^۲، از طریق برقراری پیوند و ارتباط بین مفاهیمی که دارای سنخیت یکسانی بودند، مفاهیم مشابه ترکیب شد، مولفه‌ها بدست آمد و چندین مرتبه تحلیل و بازبینی شد. در مرحله تنظیم و طبقه‌بندی جداول کدهای مفاهیم و اجزاء مولفه‌ها به صورت منظم کنار یکدیگر قرار داده شد. در نهایت در مرحله کدگذاری انتخابی^۳، با قراردادن مولفه‌های مرتبط در کنارهم، مقولات بدست آمد. هرکدام از مقولات بر اساس مفهوم آن به صورت عوامل علی، زمینه‌ساز، مداخله‌گر، راهبردها، پیامدها و در نهایت پدیده مرکزی قرار گرفتند. برای ارزش‌یابی پژوهش حاضر از برخی معیارهای اعتباریابی نظریه داده بنیاد از جمله اعتبارپذیری^۴، اطمینان‌پذیری^۵، تأییدپذیری^۶ و انتقال‌پذیری^۷ استفاده شد. در خصوص فرایند اعتبارپذیری فرایند جمع‌آوری

1. Strauss & Corbin
 2. Axial coding
 3. Selective coding
 4. Credibility

5. Dependability
 6. Conformability
 7. Transformability

داده‌ها، از نظرات اصلاحی چند نفر از اساتید گروه جامعه‌شناسی و روانشناسی استفاده شد و کدهای مستخرج از مصاحبه‌ها با آنان در میان گذاشته شد و از نظرات آنها در روند پژوهش استفاده شد. به منظور تأییدپذیری پژوهشگر سعی کرد تا حد امکان پیش فرض‌های خود را در جریان تحلیل و گردآوری داده‌ها دخالت ندهد و با ثبت کلیه مراحل و فرایند پژوهش و حفظ مستندات در همه مراحل، به قابلیت تأیید پژوهش کمک کرد. به منظور تأیید اطمینان‌پذیری از نظرات همکاران متخصص در حوزه این پژوهش برای بررسی دقت کدگذاری‌ها، فرایند کار و نتیجه کدگذاری‌ها استفاده شد. برای بررسی قابلیت انتقال‌پذیری تعداد و ویژگی مشارکت‌کنندگان پژوهش، طول جلسات جمع‌آوری اطلاعات و مدت زمان کلی که صرف جمع‌آوری اطلاعات شد، مشخص شد.

یافته‌ها

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی افراد مورد مطالعه در پژوهش در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان در مصاحبه

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی	ابعاد	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	مرد	۱۴	۶۶/۷
	زن	۷	۳۳/۳
سن	۳۱-۴۰ سال	۴	۱۹/۰
	۴۱-۵۰ سال	۹	۴۲/۹
تحصیلات	۵۱ سال به بالا	۸	۳۸/۱
	کارشناسی ارشد	۷	۳۳/۳
	دکتری	۱۴	۶۶/۷
سابقه کار	۱۶-۲۰ سال	۱۱	۵۲/۴
	۲۱ سال به بالا	۱۰	۴۷/۶

با بررسی مصاحبه‌ها با روش کدگذاری باز، مقوله‌ها کشف و نام‌گذاری شدند. با ارتباط دادن این مقوله‌ها با یکدیگر در مرحله کدگذاری محوری مقولات در اجزاء مدل نظریه داده‌بنیاد جایگزاری شدند و شرایط علی، زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را تشکیل دادند که مؤلفه‌های بدست آمده این مدل در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: مؤلفه‌های مدل نظریه زمینه‌ای

نمونه کدهای باز	کدهای باز	کدهای انتخابی	کدهای محوری
اجتناب از زدن برجسب منفی، کنترل سرزنش و تحقیر، بهبود پنداشت‌ها و پیش‌داوری، القا نکردن حس گناه به زندانی	اصلاح الگوهای رفتاری	اعتمادسازی	
تلاش برای پنهان کردن محکومیت، دوری از انگ پدر مجرم، نگاه توأم با رأفت اسلامی	اصلاح نگاه جامعه	عمومی	شرایط علی
داشتن سرپناه امن، دادن وام مسکن با بهره مناسب، تأمین معیشت حداقلی	رفع مشکلات معیشتی		
مراقبت‌های بهداشتی درمانی، در نظر گرفتن بیمه‌های ویژه برای افراد زندانی، تدارک مراقبت‌های پزشکی توأم با مکانیزم‌های نظارتی	حمايت اقتصادی سلامت	حمايت اقتصادی سلامت	الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان
تلاش برای تغییر رویه زندگی، دوری از انزوای اجتماعی، کنترل لغزش‌های ذهنی	ابراز ندامت	ایجاد سپرهای محافظتی	
تداوم کمک‌ها و حمایت بستگان، القای اعتمادبه‌نفس توسط دوستان	کنترل حس رهاشدگی و همراهی اطرافیان		
اعلام آمادگی اطرافیان برای همکاری	همکاری‌های بین‌بخشی		
تلاش‌های کمیته امداد، حمایت بخش خصوصی، تلاش انجمن حمایت از زندانیان، تأمین بودجه و نیروی متخصص برای اشتغال زندانی	مهارت‌آموزی مناسب	ایجاد اشتغال پایدار	عوامل زمینه‌ای الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان
فراهم آوردن زمینه رشد و توانمندسازی زندانی، دوره‌های آموزشی فردی و گروهی	استفاده از خیرین و کارآفرین‌ها		
شناسایی خیرین و زمینه‌سازی کمک به افراد زندانی، جمع‌آوری کمک‌های مردمی، کمک خیرین به تأمین سرمایه اولیه، ارائه مشوق‌های مالیاتی برای خیرین	ایجاد امنیت شغلی		
ارائه تسهیلات خوداشتغالی، بررسی ایده‌های شغلی یا طرح کسب و کار زندانی آزادشده، معرفی افراد به کاربایی‌ها	آموزش مهارت‌های روان‌شناختی	حمايت اجتماعی روانی	
مدیریت خشم و استرس و تنش‌های فردی، بهبود توانایی نه گفتن، بالابردن سطح تاب‌آوری در موقعیت چالشی، کنترل ترس زندانی شدن مجدد			

نمونه کدهای باز	کدهای باز	کدهای انتخابی	کدهای محوری
ارتباط مستمر با خانواده، درک اطرافیان از شرایط فعلی، پذیرش و پشتیبانی فرزندان	حمایت خانواده		
افزایش امیدواری و نشاط، کمک به تشکیل خانواده مجردین، تمایل به از سرگیری نقش پدری	کمک به مثبت اندیشی	ایجاد انگیزه	شرایط مداخله گر
احساس شرمساری، تحولات درونی، تلاش برای جبران گذشته، قطع ارتباط با دوستان ناباب، استفاده از تجربیات افراد موفق و مراد به آنان، عضویت در انجمن‌ها و گروه‌های مؤثر	امید به تغییر کاهش تعاملات آسیب‌زا	الگوی بازپذیری اجتماعی موفق	مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان
استفاده از مددکاران اجتماعی، تسهیل استفاده از خدمات مشاوره‌ای	ارتباط همدلانه	بهبود روابط اجتماعی	
پذیرش و اتصال با آشنایان			
کنترل احساس تبعیض، افزایش قابلیت استفاده از منابع اجتماعی، توزیع عادلانه امکانات	توجه به حقوق شهروندی		
تقویت حقوق اجتماعی، توسعه میزگردهای آموزشی در رسانه‌های جمعی، تعهد و احساس مسئولیت جامعه نسبت به مجرم، دور شدن از افکار جاه‌طلبانه زندانی	سالم‌سازی فرهنگ‌سازی مناسب	راهبردهای توسعه الگوی بازپذیری اجتماعی موفق	مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان
مهارت‌های ذهنی بازگشت به جرم، تلاش و همراهی تا ثبات وضعیت زندانی، پیگیری وضعیت زندانی	نظارت اجتماعی مستمر	مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان	
تلاش برای حل مشکلات افراد زندانی، حفظ ارتباط با فرد زندانی پس از آزادی	کنترل ادواری زندانی	پیگیری زندانی	
افزایش صمیمیت با اطرافیان، گنجاندن ورزش در برنامه روزانه، بهبود مهارت‌های خانوادگی و رفع تنش‌ها	بهبود سبک زندگی		
دستیابی به استقلال فردی، فعالیت‌های اجتماعی و درگیری در فعالیت‌های روزمره، بهبود انعطاف‌پذیری	تلاش برای داشتن زندگی پایدار	دستیابی به استقلال نسبی	پیامدهای اجرای الگوی بازپذیری اجتماعی موفق
ترک فعالیت‌های مجرمانه، احساس مفید بودن، هویت‌یابی مجدد و بازتعریف خود، ترسیم اهداف مثبت و سازنده	امید به آینده	ایجاد حس رضایت از زندگی	مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان
کوشش برای ارتقا جایگاه فردی و اجتماعی فرزندان، تلاش برای رفع نیازهای فرزندان، القای حس امنیت به فرزندان	رفع دغدغه‌های مربوط به فرزندان		

با استفاده از کدگذاری انتخابی، ارتباط میان مقوله‌ها شناسایی شده و الگوی مفهومی به صورت یکپارچه ارائه شده است.

۱. عوامل علی

عوامل علی، شرایط و رویدادهایی است که باعث ایجاد، شکل‌گیری و توسعه مقوله محوری می‌شوند. به بیان دیگر شرایط علی رخدادهایی است که موقعیت‌ها، مباحث و مسائل مرتبط با پدیده را خلق و یا تشریح می‌کند. در این پژوهش عوامل علی شامل اعتمادسازی عمومی، حمایت اقتصادی و ایجاد سپرهای محافظتی بود. اولین مقوله علی که موجب بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شده است، اعتمادسازی عمومی بود. مصاحبه‌شونده شماره ۱ در این خصوص می‌گوید: کسی که به زندان افتاده و حالا آزاد شده نباید طرد شود. همه کسانی که به زندان می‌روند خطرناک نیستند و نباید فرصت زندگی را از آن‌ها گرفت. مصاحبه‌شونده شماره ۴ می‌گوید: نگاه جامعه نسبت به افراد آزاد شده از زندان باید تغییر کند و نسخه دیگری برای برخورد با افراد آزاد شده از زندان تدوین شود؛ نگاهی که به دور از سرزنش و تحقیر است، چراکه فشارهای اجتماعی ممکن است در ارتکاب مجدد جرم از سوی فرد نقش داشته باشد. مصاحبه‌شونده شماره ۲ در این خصوص می‌گوید: هراس از افشای سابقه جرم، کابوسی جدی است که بر مردان پس از آزادی فشاری روانی وارد می‌کند، درحالی‌که فاش نشدن سابقه و پنهان‌ماندن هویت و سابقه جرم، در بازگشت آن‌ها به جامعه نقش مؤثری ایفا می‌کند. مصاحبه‌شونده شماره ۷ در این خصوص می‌گوید: مردان پس از آزادی در تیررس هرگونه اتهامی قرار می‌گیرند و پیرو این اتهامات دچار مشکلات روحی و روانی فراوانی می‌شوند و یکی از اتهاماتی که برای آن‌ها خیلی سنگین است و بازگشت به اجتماع را برای آنان سخت می‌کند، انگ است که گریبان خانواده را نیز خواهد گرفت.

دومین مقوله حمایت اقتصادی بود. مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ در این خصوص می‌گوید: برجستگی نقش خانواده در فرایند بازپذیری اجتماعی و روند عادی‌سازی زندگی مردان است و ارائه خدمات خانواده محور و تأمین نیازهای اولیه آن‌ها و تأمین معیشت آن‌ها می‌تواند بسیار اثرگذار باشد. سومین مقوله ایجاد سپرهای حفاظتی بود. مصاحبه‌شونده

شماره ۱۲ در این خصوص می‌گوید: یک سری خدمات کاهش آسیب در زندان‌ها ارائه می‌شود و یکی از مهم‌ترین خدماتی که ارائه می‌شود، خدمات روانشناسی و پزشکی برای افرادی است که به این خدمات به‌طور جدی نیاز دارند. زمانی این مراقبت‌ها اثربخش است که پس از آزادی نیز ادامه داشته باشد و باید نظارتی مؤثر بر روی این مکانیزم قرار گیرد. مصاحبه شونده شماره ۱۴ در این خصوص می‌گوید: آنچه موجب می‌شود فرآیند بازگشت مردان به اجتماع تسریع شود و در این فرآیند موفق‌تر عمل کنند، به عوامل درونی و همچنین ایجاد انگیزه تغییر در آن‌ها برمی‌گردد. با این حال، به نظر می‌رسد انگیزه و نوع آن به سابقه ارتکاب جرم و نوع جرم بستگی داشته باشد. مصاحبه شونده شماره ۱۵ در این خصوص می‌گوید: تجربه ثابت کرده افرادی که پس از آزادی صاحب شغل شده و خانواده و جامعه آن‌ها را طرد نکرده‌اند و دچار انزوای اجتماعی نشده‌اند، به سراغ جرم نرفته‌اند. به هر حال عدم اعتماد مردم به ضرر جامعه است و در شرایط پس از آزادی فرد به خاطر زندانی شدن چیزهایی که در گذشته داشته را از دست داده است.

۲. عوامل زمینه‌ساز

عوامل زمینه‌ساز به صورت مستقیم به بروز پدیده یا مفهوم هسته‌ای منجر نمی‌شود، بلکه زمینه را برای تأثیرگذاری عوامل علی بر شکل‌گیری مفهوم هسته‌ای و بروز آن فراهم می‌کنند و در نوع کنش‌های فرد تأثیر می‌گذارند. اولین مقوله زمینه‌ساز، ایجاد اشتغال پایدار است. مصاحبه شونده شماره ۱۷ اظهار داشت: از عمده مشکلات زندانیان بعد از آزادی موضوع اشتغال است چون تا وقتی زندانی داخل زندان باشد کمیته امداد، کمک‌هایی می‌کند اما وقتی فرد آزاد می‌شود همه موارد قطع می‌شود و با مشکلاتی مواجه می‌شوند که تداوم تلاش‌ها و کمک‌های کمیته امداد می‌تواند در این زمینه راهگشا باشد. مصاحبه شونده شماره ۱۹ اظهار کرد: "انجمن حمایت از زندانیان تمامی ظرفیت‌های قضایی و اجتماعی در خصوص کمک به آزادی زندانیانی که شرایط بازگشت به جامعه را دارند سعی می‌کند فراهم کند. زندانیان معمولاً به دلیل فشارهای روحی و روانی تمرکز ندارند و به راحتی نمی‌توانند سر هر کاری بروند." دومین مقوله زمینه‌ساز حمایت اجتماعی و روانی است. اظهارات مصاحبه شونده‌گان حاکی از این بود که در زندان‌ها، با صرف هزینه‌های بالایی در

مسیر توانمندسازی زندانیان اقدامات گسترده‌ای انجام می‌شود؛ مثلاً اینکه، تنها در سال گذشته پنج هزار گواهی مهارت در رشته‌های مختلف فنی و حرفه‌ای برای زندانیان کرمانی صادر شده است. در داخل زندان‌ها به تمامی زندانیان حرفه به صورت فردی و گروهی آموزش داده می‌شود و از سویی کارگاه‌های مختلفی همانند خیاطی و تراشکاری و... وجود دارد که کمک به فراگیری مهارت فرد می‌شود تا در بیرون به کار خود ادامه دهند.

۳. عوامل مداخله‌گر

عوامل مداخله‌گر شرایط محیطی عام و کلی هستند که بر راهبردها اثر می‌گذارند و به نوعی تحقق راهبردها را تسریع یا محدود می‌کنند. به عبارت دیگر عوامل مداخله‌گر می‌توانند نقش عوامل علی بر بروز پدیده موردنظر را تسهیل یا در مقابل آن مانع ایجاد کنند. اولین مقوله از عوامل مداخله‌گر ایجاد انگیزه است. اظهارات مصاحبه شونده‌گان نشان داد که مردان پس از دورانی پر از رنج و درد ناشی از بازداشت و بلا تکلیفی که همواره به فکر مرگ و خودکشی و نابودی تمام عیار بوده‌اند، اکنون فرصتی پیدا کرده‌اند تا بار دیگر از رنج‌ها دوری کرده و به زندگی امیدوار گردند؛ در این شرایط لازم است به آنان امیدواری توسط خانواده، بستگان و جامعه داده شود. دومین مقوله از عوامل مداخله‌گر بهبود روابط اجتماعی است. مصاحبه شونده شماره ۳ اظهار داشت: "مردان معجزه برای فاصله گرفتن از گذشته نیازمند دگرگونی‌ها و تحولات درونی و فکری‌اند، زیرا هر فرد تصورات، آگاهی‌ها، شناخت‌ها و انگیزه‌های درونی دارد که بر تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات وی تأثیر می‌گذارد. مصاحبه شونده شماره ۸ اظهار داشت: انجمن داوطلبان خدمات اجتماعی یکی از این سازمان‌های غیردولتی است که به افراد پس از آزادی از زندان، انواع خدمات مثل مددکاری و مشاوره ارائه می‌دهد. عضویت در انجمن‌ها و گروه‌های مؤثر روند بازگشت به جامعه را تسهیل می‌کند.

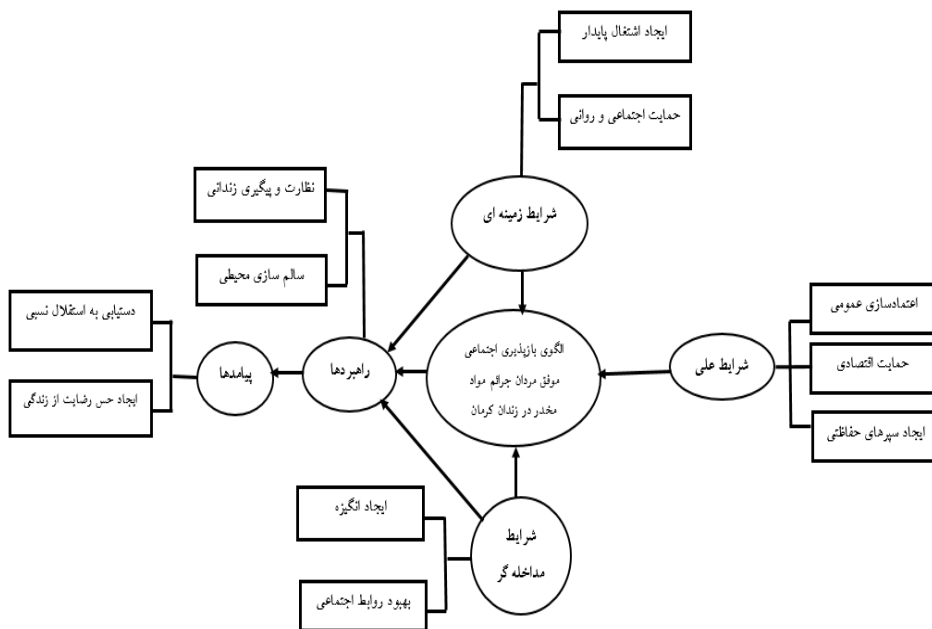
۴. راهبردها

راهبرد بیانگر تمامی کنش، واکنش، رفتار، فعالیت، تدابیر، فعالیت‌های فردی و اجتماعی است که فرد و اجتماع در قبال پدیده اصلی از خود بروز می‌دهند و موجب تسهیل در فرایند منجر شدن پدیده اصلی به پیامدها می‌شوند. این راهبردها می‌تواند ماهیتی سالم یا ناسالم

داشته باشد و زمینه را برای بروز پیامدهای مثبت و منفی فراهم کند. در الگوی مفهومی بدست آمده، نظارت و پیگیری زندانی و سالم سازی محیطی، فرایند منجر شدن مقوله اصلی به پیامد را تسهیل می نمایند. جامعه و مردم باید این افراد را پذیرفته و برای ادامه زندگی به آن ها کمک کنند و نباید فرد احساس تبعیض کند. مصاحبه شونده شماره ۱۹ در این زمینه اظهار داشت: "در راستای فرهنگ سازی پذیرش مجرم در جامعه لازم است تدابیری طراحی و اجرا شود که از طریق توسعه میزگردهای آموزشی در رسانه های جمعی و یا آموزش عمومی در مراجع علمی، دیدگاه های علمای جرم شناسی و جامعه شناسی در افکار عمومی نهادینه و معلوم شود که جرم یک پدیده مطرود و قبیح است، ولی بزهکار شخصی است که باید به آغوش جامعه بازگردد".

۵. پیامدها

پیامدهای بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شامل خروجی های اثرگذار مشهود و نامشهودی است که در نتیجه بهره گیری از کنش ها و راهبردها، افراد از خودشان بروز می دهند. در واقع، پیامد به کارگیری راهبردها در مقابل مدیریت پدیده اصلی است. این پیامدها تحت عنوان دست یابی به استقلال نسبی و ایجاد حس رضایت از زندگی طبقه بندی شده اند. مصاحبه شونده شماره ۲۰ بیان کرد: "تلاش برای تغییر سبک زندگی و گنجاندن برنامه های مفرح در برنامه روزانه مثل ورزش و پیاده روی باعث ایجاد انگیزه مضاعف در مردان شده و جامعه نیز با دیدن این تفاوت ها راحت تر با این افراد همراهی خواهد کرد. شکل ۱ نشان دهنده الگوی استخراج شده پژوهش با استفاده از روش داده بنیاد است.

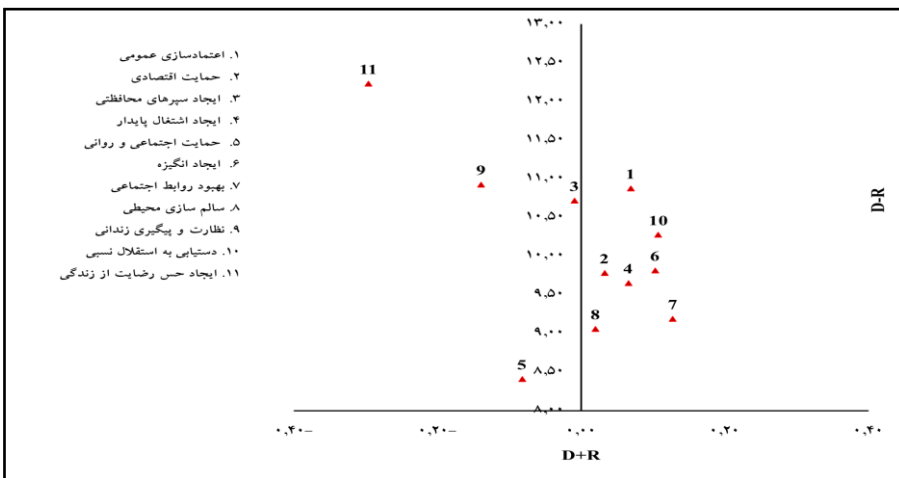
شکل ۱: مدل پارادایمی بازپذیری موفق اجتماعی مردان جرائم مواد مخدر بر اساس نظریه داده بنیاد برای اولویت بندی مضامین الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر از تکنیک دیمتل استفاده شده است. نتایج تحلیل دیمتل گندهای انتخابی الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر در جدول ۳ نشان داده شده است که گد انتخابی «حمایت اجتماعی و روانی» با اهمیت ترین مضمون و گد انتخابی «ایجاد حس رضایت از زندگی» تأثیر پذیرترین مضمون بوده اند. در جدول ۳ تأثیر گذاری و تأثیر پذیری برای مدل موفق بازپذیری اجتماعی مردان جرائم مواد مخدر آورده شده است.

جدول ۳: ماتریس تأثیر گذاری و تأثیر پذیری برای مدل موفق بازپذیری اجتماعی مردان جرائم مواد مخدر

D-R	D+R	تأثیر پذیری (R)	تأثیر گذاری (D)	گد انتخابی
۰/۰۷	۱۰/۸۸	۵/۴۱	۵/۴۷	اعتماد سازی عمومی
۰/۰۳	۹/۷۸	۴/۸۸	۴/۹۱	حمایت اقتصادی
-۰/۰۱	۱۰/۷۲	۵/۳۶	۵/۳۶	ایجاد سپرهای محافظتی
۰/۰۷	۹/۶۵	۴/۷۹	۴/۸۶	ایجاد اشتغال پایدار
-۰/۰۸	۸/۴۱	۴/۲۵	۴/۱۷	حمایت اجتماعی و روانی
۰/۱۰	۹/۸۲	۴/۸۶	۴/۹۶	ایجاد انگیزه

جدول ۳: ماتریس تأثیر گذاری و تأثیر پذیری برای مدل موفق بازپذیری اجتماعی مردان جرائم مخدر

گد انتخابی	تأثیر گذاری (D)	تأثیر پذیری (R)	D+R	D-R
بهبود روابط اجتماعی	۴/۶۶	۴/۵۳	۹/۱۹	۰/۱۳
سالم سازی محیطی	۴/۵۴	۴/۵۲	۹/۰۶	۰/۰۲
نظارت و پیگیری زندانی	۵/۳۹	۵/۵۳	۱۰/۹۳	-۰/۱۴
دستیابی به استقلال نسبی	۵/۱۹	۵/۰۹	۱۰/۲۸	۰/۱۱
ایجاد حس رضایت از زندگی	۵/۹۷	۶/۲۶	۱۲/۲۳	-۰/۳۰

نمودار ۱: نمودار تأثیر گذاری و تأثیر پذیری نهایی مدل موفق بازپذیری اجتماعی مردان جرائم مخدر

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی مدل موفق بازپذیری اجتماعی مردان دارای جرائم مواد مخدر در زندان کرمان انجام شد. نتایج نشان داد در مرحله اول ۶۸۸ کد اولیه به دست آمد. در کد گذاری انتخابی این مفاهیم به ۵۸۳ طبقه تبدیل و در نهایت ۷۷ مقوله اصلی استخراج شد که تمامی این مقوله‌ها توسط ۱۱ کد انتخابی (اعتماد سازی عمومی، حمایت اقتصادی، ایجاد سپرهای محافظتی، ایجاد اشتغال پایدار، حمایت اجتماعی و روانی، ایجاد انگیزه، بهبود روابط اجتماعی، سالم سازی محیطی، نظارت و پیگیری زندانی، دستیابی به استقلال نسبی و ایجاد حس رضایت از زندگی)، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. از جمله مسائل

مهم، چالش برانگیز و اتلاف‌کننده سرمایه‌های انسانی و اقتصادی مراکز تأمینی و تربیتی کشور، بازگشت زندانیان آزادشده به زندان‌هاست. مطالعه پیشینه کیفی زندانیان، نشان‌دهنده بالا بودن میزان تکرار جرم در زندان‌های کشور دارد و علت آن وجود شکاف‌های اقتصادی و اجتماعی و جدایی از ساختارهای کلان جامعه، عدم توجه مسئولین به برنامه‌های بازپذیری اجتماعی موفق و یا کوتاهی در این زمینه است. وقتی بزهکاری سال‌های متمادی از عمر خود را در زندان گذرانده، پس از آزادی با مشکلات عدیده‌ای، از جمله بیکاری و فقر، جدایی عاطفی از خانواده و مسائل مرتبط با آن مواجه خواهد شد. حال، این شکاف و فقر ارزشی و مالی را می‌توان بستری برای بازگشت به جرم در آنها دانست، زیرا مطالعات نشان می‌دهند بسیاری از تکرارکنندگان جرم، افراد بیکار یا افراد بیکار جویای کار بوده‌اند؛ به همین دلیل است که بسیاری از صاحب‌نظران بر بازپذیری‌های اجتماعی موفق فردی و تأثیر پیشگیرانه آن در وقوع جرم تأکید داشته‌اند. در مقوله پیشگیری و کاهش تکرار جرم توسط برخی زندانیان آزادشده، برنامه‌های فراوانی تدارک داده شده، اما آنچه در تمامی گزارش‌ها و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی به آن پرداخته شده و دارای اهمیت است، توجه به مبحثی جدید در پیشگیری و تکرار جرم، تحت عنوان بازپذیری اجتماعی موفق می‌باشد. با توجه به اینکه نگهداری مجرمان در زندان‌ها، هزینه‌های بسیار هنگفتی را بر جامعه تحمیل می‌کند و نیز از آنجا که مجازات حبس بسته به شرایط خاصی که برای زندانیان و خانواده‌های آنان پیش آمده، اثرات مخرب اجتماعی، اعتقادی، اقتصادی و روانی غیرقابل جبران برجای می‌گذارد، بنابراین ارائه راهکارهای جدید و کاربردی به منظور پیشگیری از تکرار جرم توسط زندانیان آزادشده و جلوگیری از بازگشت مجدد آنان به زندان در خور توجه است.

نتایج پژوهش نشان داد شرایط علی زمینه‌ساز حرکت مردان در مسیر بازپذیری اجتماعی و موفقیت در آن شامل سه کد انتخابی اعتمادسازی عمومی، حمایت اقتصادی و ایجاد سپرهای محافظتی می‌باشد. این نتایج با یافته‌های سیف‌الدین و همکاران (۲۰۲۳) همخوان و همسو می‌باشد. در تبیین و توجیه این سؤال می‌توان گفت زندانیان پس از آزادی از زندان با معضلات و چالش‌های عدیده‌ای از جمله عدم اعتبار اجتماعی، عدم حمایت خانواده،

افسردگی، ناکامی در کسب شغل مناسب، بدهی، فقر و عدم سرمایه جهت اسکان و سرپناه مواجه می‌شوند و همین امر سبب بازگشت آنها به سمت بزهکاری و تکرار جرم می‌گردد (سیف الدین و همکاران، ۲۰۲۳). از این رو، وجود مؤسسه‌ای که قادر باشد، زندانی آزاد شده را مورد حمایت و مراقبت قرار دهد ضروری است. وجود این مراکز برای دولت نیز کمک شایانی محسوب می‌شود؛ زیرا هر بار، با ورود یک نفر زندانی به زندان، هزینه‌های گزافی بر دولت تحمیل می‌گردد. لذا مراکز مراقبت پس از خروج، هم برای مددجو و هم برای دولت مفید و کارآمد است و هم اینکه سطح امنیت اجتماعی را در کشور بالا می‌برد. همچنین نتایج پژوهش نشان داد عوامل زمینه‌ای مؤثر بر الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شامل دو کد انتخابی ایجاد اشتغال پایدار و حمایت اجتماعی و روانی می‌باشد. این نتایج با یافته‌های شیرزاد و نجفی امامی (۱۳۹۳) که نشان دادند ارتکاب جرائم خرد بین افراد معتاد بیشتر بوده و رابطه معناداری بین نوع و میزان مواد مخدر مصرفی و ارتکاب جرائم خرد وجود دارد و با یافته‌های میرحسینی و لاریجانی (۱۳۹۷) که نشان دادند استراتژی‌ها و راهبردهای زنان به منظور بازپذیری اجتماعی در دو مقوله مناسب‌سازی و سالم‌سازی محیطی و گسترش شبکه‌های اجتماعی قرار می‌گیرد که در نهایت مجموع این عوامل و استراتژی‌ها، رضایت از زندگی و سازگاری و ساماندهی اجتماعی یا به عبارت دیگر بازپذیری اجتماعی زنان را میسر می‌کند، همسو است. همچنین با یافته‌های شیردل و محمدی (۱۳۹۹) که نشان دادند شرایط نامناسب خانواده از جمله "از هم گسیختگی شبکه خانوادگی، والدین فاقد صلاحیت و زیست فقیرانه خانواده" موجب پدیده محوری "عدم انسجام خانوادگی در زندگی زنان سابقه‌دار" می‌شود، همسو است. برگر و شایدگر^۱ (۲۰۲۱) نیز نشان دادند اثرات بازدارنده حبس بر تکرار جرم و بازپذیری در مجرمان مختلف متفاوت است. همچنین کوپ^۲ (۲۰۲۰) نشان داد حبس بر خطر تکرار جرم خشونت‌آمیز تاثیر دارد و بازپذیری موفق اجتماعی می‌تواند در تکرار حبس مفید باشد. در تبیین و توجیه این یافته می‌توان گفت اعتیاد نه فقط فرد معتاد بلکه خانواده و اطرافیان او را نیز در معرض مشکلات مختلف اجتماعی و خانوادگی قرار می‌دهد؛ به طوری که امکان بروز بزهکاری به مراتب

افزایش می‌یابد، تحت کنترل بودن آنها از طریق آموزش حرفه و ایجاد اشتغال در کنار کمک به ترک اعتیاد بهترین شکل ممکن برای کمک به این نوع افراد است. چرخه درمان معتادان زمانی کامل می‌شود که موضوعات مربوط به اشتغال و صیانت بهبودیافتگان نیز در کنار آن انجام شود. همچنین حرکت به سمت مردمی‌سازی مبارزه با مواد مخدر یک ضرورت اساسی است و دولت بدون استفاده از ظرفیت مردم و سازمان‌های مردم نهاد در امر مبارزه با مواد مخدر موفق نخواهد بود و این مهم حضور همه اقشار جامعه را می‌طلبد. حمایت خانواده می‌تواند بهبود زندگی روزمره و فرایند درمانی فرد را تسهیل کند. با داشتن حمایت خانواده، فرد معتاد احساس ارتباط و تعلق به جامعه و خانواده خود را تجربه می‌کند که این امر می‌تواند به افزایش اعتماد به نفس و ایجاد انگیزه برای ترک اعتیاد کمک کند. علاوه بر این، حمایت خانواده در ایجاد محیطی سالم و پشتیبان برای فرد معتاد نقش مهمی دارد. این محیط شامل فضایی آرام و مطمئن برای فرد برای انجام فرآیندهای درمانی است. به طور کلی، حمایت و اهمیت خانواده در مقابله با اعتیاد نه تنها به بهبود فرآیند درمانی فرد کمک می‌کند، بلکه به تقویت ارتباطات خانوادگی، پیشگیری از عود اعتیاد و افزایش کیفیت زندگی فرد و خانواده اش نیز کمک می‌کند.

نتایج دیگر پژوهش نشان داد شرایط مداخله گر الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شامل دو کد انتخابی ایجاد انگیزه و بهبود روابط اجتماعی می‌باشد. این نتایج با یافته‌های رایمن^۱ (۲۰۱۶)، مهدی پور و همکاران (۱۴۰۰)، کاظمی جویباری (۱۴۰۰) و شیردل و محمدی (۱۳۹۹) همسو می‌باشد. در تبیین و توجیه این یافته می‌توان گفت اگر زندانی آزادشده از سوی خانواده، دوستان و به طور کلی، اجتماع و نهادهای اجتماعی مورد پذیرش و حمایت قرار گیرد و موضوع بازپذیری اجتماعی موفق به درستی انجام شود، بخش مهمی از آسیب‌های پساکیفری کاهش می‌یابد؛ زیرا احساس انزوای اجتماعی، باعث ایجاد حس عدم تعلق شخص به هنجارها و ارزش‌ها و در نهایت، انفعال و انفکاک از جامعه شده است که همین امر بستر آسیب‌های اجتماعی و تکرار بزهکاری را فراهم می‌آورد. به عبارتی، اقدامات سازمان زندان‌ها که مبنای جرم شناختی دارد، در پیشگیری از تکرار جرم مؤثر است

و در درازمدت مانع ایجاد آسیب‌های اجتماعی نظیر قاچاق و مصرف مواد مخدر خواهد شد. همچنین حضور انسان‌های دیگر در صحنه اجتماع، موجب کنترل رفتارهای فردی می‌شود و داشتن وابستگی به خانواده، همسالان و مدرسه و نیز پایداری نسبت به هنجارهای اجتماعی و درگیری و مشارکت در کارهای مورد قبول جامعه و اعتقاد به ارزش‌ها و قانون‌مداری در جامعه، از کج‌روی و بزهکاری افراد جلوگیری می‌کند. زمانی که پیوند اعضای خانواده ضعیف باشد و پدر و مادر به سبب طلاق از همدیگر جدا شده باشند، کنترل غیررسمی نسبت به فرزندان ضعیف شده و یا از بین خواهد رفت.

نتایج پژوهش نیز نشان داد راهبردهای الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شامل سالم‌سازی محیطی و نظارت و پیگیری زندانی می‌باشند. این نتایج با یافته‌های ناگین و اسنوگراس^۱ (۲۰۱۳)، کالن^۲ و همکاران (۲۰۱۱)، نیبرتا و همکاران^۳ (۲۰۰۹)، بختیاری شهری و همکاران (۱۴۰۱) و محمدی صادق و علم‌زاده (۱۴۰۰) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت آنچه امروزه در کشور ما تأمل بیشتری را می‌طلبد تغییر گرایش افراد و به ویژه جوانان از مواد مخدر سنتی همچون تریاک و حشیش به سمت مواد مخدر صنعتی مثل اکستازی، شیشه، کراک و ... است. هرچند میزان شیوع مصرف مواد مخدر صنعتی متفاوت گزارش گردیده، ولی آنچه مهم است این است که مصرف زودرس در اوایل نوجوانی و حتی کمتر از آن بوده است. در واقع، امروزه شاهد رشد چشمگیر مصرف مواد محرک به ویژه مت‌آمفتامین‌ها در کشور هستیم که بیشترین پتانسیل ایجاد آسیب‌های روانی و اجتماعی را دارند. با توجه به روند مصرف مواد اعتیادآور در کشور با تکیه بر ورود و تولید مواد مخدر صنعتی جدید در داخل، همچنین بروز نسل جدید مصرف‌کنندگان پرخطر مواد محرک و افزایش آسیب‌های ناشی از مصرف این مواد در میان خانواده، جوانان و زنان، لزوم به کارگیری سازوکارهای مبتنی بر شناسایی و بازبینی توانایی‌های بالقوه موجود در جامعه ضرورت دارد. با اینکه دستگاه قضایی و انتظامی از بعد کیفری، برخوردهای شدیدی با این افراد دارند، ولی این معضل روزه به روزه افزایشی را

در پیش می‌گیرد. بنابراین، می‌توان گفت مشکلات ساختاری-فرهنگی تا زمانی که اصلاح نشود، هیچ اثری از کاهش این مسئله بحران‌ساز نخواهیم دید. هر چند که در قانون مبارزه با مواد مخدر، انواع مجازات سخت و سیاست‌های بازپروری نیز اعمال می‌شود، ولی همچنان تعداد معتادان به ویژه در زمینه مواد مخدر صنعتی افزایش پیدا می‌کند. به نظر می‌رسد صرف اعمال مجازات کیفری و اقدامات تأمینی برای مقصود کافی نخواهد بود، بلکه بایستی بسترهای اجتماعی اصلاح شود و نیز بایستی علل این امر را در درون جامعه جستجو کرد. این مسأله قبل از اینکه یک معضل فردی باشد، یک معضل اجتماعی است و تا زمانی که ریشه‌های این معضل در درون جامعه از بین نرود، مجازات و اقدامات بازپروری کارساز نخواهد بود.

نتایج نشان داد پیامدهای حاصل از اجرای الگوی بازپذیری اجتماعی موفق مردان جرائم مواد مخدر شامل دستیابی به استقلال نسبی و ایجاد حس رضایت از زندگی می‌باشد. این نتایج با یافته‌های وانگینکن و پالمن (۲۰۲۳)، یوخنکو^۱ و همکاران (۲۰۱۹) و ستوده گندشمن و بیابانی (۱۳۹۹) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت در واقع، زمانی که افراد در جامعه برای رسیدن به منزلت‌های اجتماعی، دچار شکست و ناکامی می‌شوند، احساس سرخورده‌گی کرده و در مقابل این مسأله با رفتارهای گوناگون عکس‌العمل نشان خواهند داد که ممکن است به سمت اعتیاد رفته و از جامعه منزوی گردند یا با افراد بزهکار، گروه‌های بزهکاری تشکیل داده و به دنبال ارضای نیازهای مادی و معنوی خود از روش‌های غیرقانونی می‌گردد. بنابراین عدم رضایت از زندگی، یکی از مسائلی است که در سوق دادن افراد به سمت بزهکاری و کج‌روی نقش تعیین‌کننده دارد. پیشگیری اولیه می‌تواند به عنوان کارآمدترین روش، برای مصرف مواد مخدر و قاچاق آن و بروز و افزایش شیوع اعتیاد در جامعه باشد.

از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به عدم تمایل بعضی از آزمودنی‌ها به شرکت در مصاحبه و پاسخگویی به پرسشنامه و شرکت در روند پژوهش اشاره کرد. هر چند که سعی شد هدف از انجام این پژوهش که صرفاً یک کار علمی بوده، برای ایشان تشریح

شود، پژوهش حاضر محدود به مردان مبحوس در زندان مرکز کرمان که دارای جرائم وابسته به مواد مخدر بودند، است؛ بنابراین نتایج پژوهش قابل تعمیم به همین محدوده است. با توجه به نتایج این پژوهش، پیشنهاد می‌شود برای اثربخشی برنامه‌های بازاجتماعی شدن در زندان‌ها، پرداخت حقوق به زندانیان شاغل در کارگاه‌های اشتغال بر اساس قانون پرداخت دستمزد (مطابق قانون کار و حق بیمه تأمین اجتماعی) صورت گیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود مهارت‌آموزی در زندان‌ها بر اساس نیازهای بازار کار محلی و منطقه‌ای (اشتغال پایدار) و به منظور تضمین درآمد مکفی برای زندانیان برنامه‌ریزی شود و اتخاذ تدابیر امنیتی بیشتر توسط نیروی انتظامی در محل‌های جرم‌خیز و اقداماتی به منظور کمک به خانواده‌های دارای فرد معتاد انجام شود. درنهایت، پیشنهاد می‌گردد زندانیان پس از آزادی به مراکز مشاوره جهت کسب آموزش‌های لازم برای تقویت مهارت‌های زندگی و ریشه کنی اعتیاد، فقر و بیکاری در جامعه معرفی شوند.

منابع

- احدی، رضا؛ محمدی، شهرام و طفرانگار، حسن (۱۴۰۱). عوامل اجتماعی مؤثر بر اعتیاد به مواد مخدر صنعتی (مطالعه موردی: شهر زنجان). *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، ۲۱(۴۹)، ۳۴۳-۳۱۵.
- امتحانی، احمدرضا (۱۴۰۰). تحولات تکرار جرائم مستوجب تعزیر از منظر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری. *فصلنامه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه*، ۵(۲)، ۳۷۶-۳۵۸.
- بختیاری شهری، احمد؛ نوفرستی، سمیرا؛ افتخاری، نصرت و جهانتیغ، نادیا (۱۴۰۱). استخراج الگوهای جرائم مواد مخدر و شناسایی افراد در معرض خطر با استفاده از تکنیک‌های داده کاوی. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۲۲(۸۴)، ۳۹-۹.
- خودسیانی، حبیب‌الله؛ مال میر، محمود و حیدری، مسعود (۱۴۰۱). پیشگیری از جرم در تعارض با حریم خصوصی. *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۶)، ۵۰۲-۴۹۲.
- دانش ناری، حمیدرضا (۱۴۰۱). پیشگیری از جرایم شرکتی در پرتو الگوی مدیریت فرهنگ سازمانی. *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضائی*، ۲۷(۹۸)، ۲۵۵-۲۳۵.
- داودی، ابرهیم و رفیعی کیا، هادی (۱۴۰۰). ارزیابی طرح‌های پیشگیرانه پلیس مبارزه با مواد مخدر در استان کرمانشاه. *فصلنامه رهیافت پیشگیری از جرم*، ۴(۳)، ۶۴-۳۷.

- زارع شاه آبادی، اکبر و فیروزی، سید محمد (۱۴۰۱). عوامل اجتماعی مفثر بر گرایش به مواد مخدر در بین جوانان شهر کابل. *فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۹(۱)، ۱۰۹-۱۳۴.
- ستوده گندشمن، یوسف و بیابانی، غلامحسین (۱۳۹۹). تاثیر اقدامات نهاد عدالت کیفری در پیشگیری از تکرار سرقت توسط سارقین حرفه‌ای و سابقه‌دار (مطالعه موردی سرقت‌های خرد سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۸ شهرستان اردبیل). *فصلنامه کارآگاه*، ۱۳(۵۲)، ۱۰۰-۱۲۵.
- سیفی قره‌یتاق، داوود؛ محمدی، بهنام؛ مهدی پور، محمد و قدسنیا، مرضیه (۱۴۰۰). پهنه‌بندی جرائم مواد مخدر و ارزیابی و مدل‌سازی عوامل موثر بر آن با استفاده از تکنیک سیستم عصبی-فازی. *فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی*، ۱۵(۶۱)، ۴۸-۱۱.
- شیردل، الهام و محمدی، مریم (۱۳۹۹). مطالعه‌ی کیفی منسجم نبودن خانواده و تکرار جرم در زندانیان زن سابقه‌دار. *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، ۱۲(۸۹)، ۶۳-۳۷.
- شیرزاد، جلال و نجفی امامی، وحید (۱۳۹۳). رابطه اعتیاد به مواد مخدر با وقوع جرایم خرد. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۹(۳)، ۱۴۳-۱۲۱.
- کاظمی جویباری، مهدی (۱۴۰۰). طبیعت-درمانی؛ رویکردی نوین در نظام اصلاحی زندان. *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی*، ۲۶(۹۵)، ۲۳۹-۲۲۳.
- محمدی صادق، سعید و علم‌زاده، شوکت (۱۴۰۰). مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر فضای مجازی بر ارتکاب جرم جوانان و نوجوانان. *فصلنامه انتظام اجتماعی*، ۱۳(۴)، ۱۸۸-۱۶۷.
- مومنی، اسکندر؛ زرینی، علی و داودی، ابراهیم (۱۴۰۰). تأثیر فعالیت‌های شورای معتمدان پلیس در پیشگیری از توزیع مواد مخدر (مورد مطالعه: شهر قزوین). *فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی*، ۴(۹۳)، ۲۰۲-۱۷۶.
- مومنی، مینا و احمدی موسوی، سیدمهدی (۱۴۰۱). تعامل پلیس با نهادهای پیشگیری از جرم. *فصلنامه تمدن حقوقی*، ۵(۱۲)، ۲۹۸-۲۸۳.
- مهدی پور، محمد؛ کندری، امیر و سیفی قره‌یتاق، داوود (۱۴۰۰). عوامل موثر بر تکرار جرم و بازگشت به زندان در بین زندانیان زندان‌های استان سیستان و بلوچستان. *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۶(۴)، ۸۶-۵۹.
- میرحسینی، زهرا و لاریجانی، مهسا (۱۳۹۷). شناسایی زمینه‌های طراحی مدل بازپذیری اجتماعی موفق زنان مجرم؛ تبیینی داده‌بنیاد. *فصلنامه زن در توسعه و سیاست*، ۱۶(۱)، ۷۸-۵۱.

میرزاییگی، حسین؛ بوستانی، داریوش و شاملو، باقر (۱۴۰۲). چالش‌های کانون اصلاح و تربیت در بازپروری کودکان و نوجوانان بزهکار؛ مطالعه موردی کانون کرمان. فصلنامه حقوق دادگستری، ۸۷(۱۲۳)، ۴۸-۲۵.

میرزائی مقدم، داود؛ شیری، طهمورث و محسنی، رضاعلی (۱۴۰۲). بررسی تجارب زیسته جوانان مصرف کننده مواد در فرحزاد تهران: یک مطالعه پدیدارشناختی، فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، ۱۷(۶۹)، ۶۶-۳۹.

هندیانی، عبدالله (۱۴۰۰). تدوین سناریوهای پیشگیری و مبارزه با مواد مخدر. آئینده پژوهی مدیریت، ۳۲(۱)، ۷۴-۸۹.

References

- Adams, E. B., Chen, E. Y., & Chapman, R. (2017). Erasing the mark of a criminal past: Ex-offenders' expectations and experiences with record clearance. *Punishment & Society*, 19(1), 23-52.
- Belknap, J. (2020). *The invisible woman: Gender, crime, and justice*. Sage Publications.
- Berger, E., & Scheidegger, K. S. (2022). Sentence length and recidivism: A review of the research. *Federal Sentencing Reporter*, 35(1), 59-72.
- Bui, H. N., & Morash, M. (2010). The impact of network relationships, prison experiences, and internal transformation on women's success after prison release. *Journal of Offender Rehabilitation*, 49(1), 1-22.
- Chikadzi, V. (2017). Challenges facing ex-offenders when reintegrating into mainstream society in Gauteng, South Africa. *Social Work*, 53(2), 288-300.
- Copp, J. E. (2019). The impact of incarceration on the risk of violent recidivism. *Marq. L. Rev.*, 103, 775.
- Cullen, F. T., Jonson, C. L., & Nagin, D. S. (2011). Prisons do not reduce recidivism: The high cost of ignoring science. *The Prison Journal*, 91(3_suppl), 48S-65S.
- He, J., & Zheng, H. (2021). Prediction of crime rate in urban neighborhoods based on machine learning. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 106, 104-460.
- Nagin, D. S., & Snodgrass, G. M. (2013). The effect of incarceration on re-offending: Evidence from a natural experiment in Pennsylvania. *Journal of Quantitative Criminology*, 29, 601-642.
- Nieuwbeerta, P., Nagin, D. S., & Blokland, A. A. (2009). Assessing the impact of first-time imprisonment on offenders' subsequent criminal career development: A matched samples comparison. *Journal of quantitative criminology*, 25, 227-257.

- Raymen, T. (2016). Designing-in crime by designing-out the social? Situational crime prevention and the intensification of harmful subjectivities. *British Journal of Criminology*, 56(3), 497-514.
- Syaifudin, M. A., Sulaiman, A., & Multiwijaya, V. R. (2023). Implementation of The Rehabilitation Model on Victims of Drug Abuse in The Development of The Legal System in Indonesia. *Interdisciplinary Journal and Humanity*, 2(4), 285-295.
- van Ginneken, E. F., & Palmen, H. (2023). Is there a relationship between prison conditions and recidivism?. *Justice Quarterly*, 40(1), 106-128.
- Visher, C. A. (2013). Incarcerated fathers: Pathways from prison to home. *Criminal Justice Policy Review*, 24(1), 9-26.
- Yukhnenko, D., Wolf, A., Blackwood, N., & Fazel, S. (2019). Recidivism rates in individuals receiving community sentences: A systematic review. *Plos one*, 14(9), 1-15..